

ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Cilt: 1 Sayı: 1 Yıl: 2010

EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNÂMESİ'NDE LADİK
LADIK IN SEYAHATNAME OF EVLIYA CELEBI

Muhammet KUZUBAŞ*

Özet

Kültür ve edebiyat tarihimizde gezgin denince ilk akla gelen kişilerin başında olan Evliya Çelebi'nin 1635 yılında İstanbul'un çeşitli yöreleriyle başlayan bu gezileri yaklaşık elli yıl sürer. Osmanlı coğrafyasının pek çok yerini gezen ve gördüklerini kaydeden Evliya Çelebi; kuruluşu milattan önceki yüzyıllara dayanan Ladik ilçesinin isminden tarihine, sosyal ve ekonomik hayatına, kültürüne ve Osmanlı Devleti'ndeki önemine dair tespitlerde bulunmakta ve bilgiler vermektedir. Gezdiği, gördüğü yerlerle ilgili izlenimlerini Seyahatnâme adıyla yazıya döken Evliya Çelebi'nin yolu Ladik ilçesine de düşer. Orta Karadeniz Bölümü'nde Samsun sınırları içinde yer alan Ladik, bölgenin en eski yerleşim yerlerinden biridir. Bu makalede, hem Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nden yer alan bilgilerden yola çıkılarak Ladik ilçesinin 17. yüzyıldaki durumu ortaya konmaya çalışılacak hem de Seyahatname'de anlatılanlarla ilçenin bugünkü durumu arasında mukayese yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Evliya Çelebi, Seyahatnâme, Ladik

Abstract

In our history of culture and literature, Evliya Celebi is at the beginning of the first people that come to mind as a traveler. His trips began in 1635 to various parts of Istanbul and lasted approximately fifty years. Evliya Celebi had visited many places of the Ottoman geography and recorded what he saw during the trips. Ladik had been founded after the Christ. He identified and provide informations about name, history, social and economic life, culture and the importance on Ottoman of the Ladik. He wrote his views in his books named Seyahatname and came over to Ladik. This country is one of the oldest area in middle of Central Blacksea. In this article situation of the Ladik in 17th century will be explained by based on informations in Seyahatname and compared past and current situation of Ladik.

Key Words: Evliya Celebi, Seyahatnâme, Ladik

* Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

1. SEYAHATNÂME'YE GÖRE LADİK'İN TARİHİ VE ADI

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde¹ öncelikle Ladik ilçesinin tarihiyle ilgili bilgiler verilir. Verilen bilgiler, Türklerin Anadolu'ya gelişlerinden sonraki dönemi ihtiva etmektedir:

Niçe mülûk ehline girüp âhir Âl-i Dânişmendiyîye'den Melik Gâzî hazretleri Mâhân diyarından Selçûkiyân ile geliüp Nikhisâr'ı ve bu Ladik'i sene tarihinde feth etdikde veziri Salmân Han, "Sancakı kal'a üzre dikmeyelim" der; Melik Gâzî "La, dik" sancağı der. Ol ismile bu kal'a tesmiye olunup Ladik şehri derler. Ba'dehû dest-i Al-i Osmâniyân'dan sene tarihinde Yıldırım Bâyezid Han Amasiyye kal'asının feth etdikde bu Ladik kal'ası emân ve bilâ-ceng ü cidâl kal'ayı Timurtaş Paşa'ya teslim edüp miiftâhların Bâyezid Han'a teslim ettiğinde Ladik ahâlîlerine "Mu'ammer olup refâhiyyet üzre safâ ideler" deyu hayr du'â eder. (Ladik, pek çok hükümdarın emri altına girmiş, sonunda Danişmenlilerden Melik Gazi tarafından tarihinde Niksar ile birlikte feth edilmiştir. Fetih sonrasında Melik Gazi'nin veziri Salman Han, sancağı kalenin üzerine dikmeyelim deyince, Melik Gazi, "La dik" diye cevap vermiş ve bu andan itibaren Ladik kelimesi bu ilçenin ismi olmuştur. Ladik, Yıldırım Bayezid, Amasya'yı feth ettikten sonra tarihinde savaşız bir şekilde Osmanlı topraklarına katılmış; bunun üzerine de Sultan Bayezid: "Huzur içerisinde eğlenerek yaşasınlar." diyerek Ladik halkına dua etmiştir.)

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Ladik kelimesinin kökeni ile ilgili olarak söylenenlerin dışında çeşitli kaynaklarda farklı bilgiler verilmektedir.² Bunlardan birisi, ilçenin M.Ö. 131 yılında Amasya Hükümdarı Büyük Mitridat'ın eşi Laodikya tarafından kurulduğu şeklindedir. Rivayete göre Laodikya adı, zamanla Ladik'e tahvil olunmuştur. Ladik kelimesinin kökeniyle ilgili olarak ortaya atılan bir iddia da, kelimenin Danişmend Gazi'nin kızı İladik Hatun'dan geldiğidir.

Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği Ladik Kalesi'nin, bugün sadece kalıntıları mevcuttur. Evliya Çelebi'nin ifadelerinden kalenin, Danişmend beylerinden Melik Gazi tarafından değil de, daha önceki bir tarihte yapıldığı anlaşılmaktadır. Kalenin Danişmendliler tarafından alınması, ilçede günümüze kadar devam eden Türk hakimiyetinin de başlangıcıdır. Yıldırım Bayezid Han zamanında gönüllü olarak Osmanlı Devleti topraklarına katılan Ladik halkı, Yıldırım Bayezid'in hayır dualarını almıştır.

2. DEVLET YÖNETİCİLERİNİN LADİK'E VERDİKLERİ ÖNEM

Evliya Çelebi, Ladik'in tarihiyle ilgili olarak bu bilgileri verdikten sonra, Ladik'in o dönemki durumunu anlatmaya başlar. Evliya Çelebi'ye göre Ladik, Osmanlı Devleti'nin

¹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin metinleri ile ilgili olarak şu kaynaklardan faydalandık: a-) Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat Köşkü, Numara: 3004 (344-346 arasındaki varaklar), b-) Z. Kurşun ve S. Ali Kahraman ve Y. Dağlı, **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, C. 2, s. 202-205.

² a-) Komisyon, **Samsun 2000**, (Hzl.: Samsun Valiliği), Kültür Ofset, Ankara 1999, b-) Komisyon, **Atatürk'ün Şehri –Atatürk's Province- Samsun 2004**, (Hzl.: Samsun Valiliği), Samsun 2004.

ileri gelenleri tarafından önemsenen ve beğenilen bir şehirdir. Bu nedenle devletin ileri gelenleri tarafından ziyaret edilir ve çeşitli eserler yapılır:

Ba'dehû Bâyezid-i Velî, şehzadelîği âleminde Amasiyye hâkimiyken her sene yaylağa gelüp altı ay bu şehir-i Ladik'de yaylalanup zevk u safâ etmeğiçün padişahlara mahsûs ürd-i behişt-ârâ bir bağçe-i dil-küşâ edüp hâlâ bağçe üstâdi ve kırk aded sivri külâhlı bostancı huddâmları ve korucuları ve taylakçıları vardır. Zira merhûm ve mağfûrun leh Sultân Ahmed Han vâlidesi Bülbül Hatun evkâfidır. Şeyhülislamı ve nakîbü'l-eşrâfi ve ulemâ ve sulehâ ve a'yân u eşrâfi dahi vardır.(Sonra Sultan Bâyezid-i Velî -II.Bâyezid- Amasya'da şehzade iken, Ladik'te cennet gibi küçük bir bağ inşa ettirir ve her sene bu bağda altı ay kalır. Bu bağın hâlâ kırk tane sivri külâhlı hizmetçisi, korucusu ve taylakçısı-deve bakıcısı- vardır. Sultan Ahmed'in annesi Bülbül Hatun adına yapılmış bir evkaf bulunmaktadır. Şehrin şeyhülislamı, Hz. Peygamber'in soyundan gelenlerin işlerini yürütmek için tayin edilen bir memuru, âlimleri, salihleri ve ileri gelen pek çok insanı vardır.)

Sultan II. Bayezid'in Amasya'da şehzade olarak uzun yıllar kaldığı bilinmektedir. Evliya Çelebi'nin anlattığına göre, II. Bayezid, şehzadelik yıllarında senenin yarısını Ladik'te inşa ettirdiği bağda geçirmektedir.

Sultan II. Bayezid'in dışında, Evliya Çelebi'nin Sultan Ahmed Han'ın annesi olarak tanıttığı Bülbül Hatun da Ladik'te bir evkaf imar ettirmiştir. Evliya Çelebi'nin kastettiği Sultan Ahmed bu şehzade Ahmed olmalıdır. Bülbül Hatun, Sultan II. Bayezid'in hanımıdır, şehzade Ahmed de onun oğludur.³ Konuyla ilgili kaynaklarda Bülbül Hatun'un Ladik'te cami ve imaret yaptırdığı söylenmektedir.⁴ Evkaf; cami, medrese, imaret gibi hayratın idaresine ayrılan araziye verilen addır. Söz konusu evkaftaki yapılar depremde yıkılmış ve Bülbül Hatun Camii aslına uygun olmasına gayret edilerek yeniden inşa edilmiştir.

Evliya Çelebi, şehirde ilim ve rütbe sahibi kişilerin bulunduğu da işaret eder. Bunlardan birisi olan nakîbü'l-eşrâf, Hz. Peygamber'in soyundan gelen kişilerin işlerini yürütmek için tayin edilen memurdur. Böyle bir memurun tayin edilmesi de, şehirde Hz. Peygamber'in soyundan gelen kişilerin bulunduğunu da gösterir.

Ve cümle kırk bir vezîr ü vüzerâ ve mîr-i mîrân ve sâ'ir a'yân sarâyıları vardır. Evvelâ Osman Paşa Sarâyı ve İbrâhim Beğ Sarâyı ve Alay Beği Sarâyı ve Mustafa Beğ Sarâyı, niçe sarâyılar dahi vardır ammâ mâ'lûmumuz olan bunlardır. (Kırk bir tane vezirlerin, saygın ve ileri gelen kişilerin sarayları vardır. Osman Paşa Sarayı, İbrahim Bey Sarayı, Alay Beyi Sarayı, Mustafa Bey Sarayı bunlardan bazılarıdır. Bu sarayların her birinde hamam bulunmaktadır.)

Yine, çeşitli bey ve paşalara ait kırk bir tane sarayın olması da, devlet yöneticilerinin ilçeye verdikleri önemi gösterir niteliktedir. Bugün, her ilçede olduğu gibi belli başlı devlet kurumları da Ladik'te mevcuttur.

³age., s. 22.

⁴ M. Çağatay Uluçay, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1985, s. 22

3. 17. YÜZYILDA LADİK

3.1. Ladik'in Mahalleleri, İmar Durumu ve Ekonomik Yapısı

Ladik'in on yedi mahalleden oluştuğunu söyleyen Evliya Çelebi, ilçede pek çok camiinin bulunduğunu belirtir. Bu camilerden bir kısmı bugün olmamakla birlikte, bir kısmı da depremden sonra yeniden imar edilmiştir:

Bu şehir cümle on yedi mahalledir. Evvelâ Beğ Mahallesi ve Güller Mahallesi ve Yeni Câmî' Mahallesi ve Kavak Mahallesi ve Tekye Mahallesi ve Şehreküsdü Mahallesi ve Yarımca Mahallesi ve Dağ Mahallesi ve Polad Mahallesi ve Bahşi Mahallesi, meşhûr mahallâtlar bunlardır. Bu mahallâtlar içre cümle sağır ve kebîr kırk yedi mihrâbdır. Altısı salât-ı Cum'a edâ olunur, üçü câmî'-i selâtin-i selefdir. Evvelâ Sultân Ahmed Hân Câmî'i ve Dâvûd Paşa Cami'i ve Tekye Cami'i ve Şehreküsdü Cami'i ve Güller Cami'i, bunlardan mâ'adâ mescidlerdir. Ve cümle üç bin yigirmi aded kiremitli, bağlı ve bağçeli ve âb-ı revân sulu sarây-ı âliler ve gayr-ı büyüt-ı âhâli-yi beledir. (Bu şehir on yedi mahalledir. Bu mahallelerin en meşhurları şunlardır: Beğ Mahallesi, Güller Mahallesi, Yeni Cami Mahallesi, Kavak Mahallesi, Tekye Mahallesi, Şehre Küstü Mahallesi, Yarımca Mahallesi, Dağ Mahallesi, Polad Mahallesi, Yahşi Mahallesi. Bu mahalleler içinde küçük büyük kırk yedi mihrap⁵ vardır. Bunlardan altısında Cuma namazı kılınır, üçü ise önceki sultanların camileridir. Sultan Ahmed Han Camii, Davud Paşa Camii, Tekye Camii, Şehreküstü Camii, Güller Camii ve diğer mescidlerdir. Belde halkının evlerinden başka, üç bin yirmi tane kiremitli, içlerinde sular akan bağlı bahçeli büyük saraylar vardır.)

Evliya Çelebi, burada dokuz mahallenin ismini saymaktadır. İlçede bugün bulunan mahalleler Akpınar, Bahşi, Hacıalipınar, İskaniye, Kızılsini, Koğa, Sanayi, Saray, Şehreküstü, Tüfekçidere, Yenicamii mahalleleridir. Görüldüğü üzere, Çelebi'nin saydığı mahalle isimlerinden sadece Şehreküstü, Bahşi ve Yenicamii mahalleleri bugün ismini korumaktadır.

Evliya Çelebi'nin isimlerini zikrettiği camiler, aradan geçen yaklaşık 4 yüzyıl neticesinde bugüne ulaşamamıştır. Bazı mahallelerde özellikle 1943 depreminden bugüne kadar geçen sürede pek çok camii inşa edilse de, o günkü camilerin orijinal yapıları günümüzde mevcut değildir. Mesela, yazarın Davud Paşa Camii olarak ifade ettiği yapının Melikşah Gazi'nin kumandanları tarafından kiliseden çevrilerek cami yapıldığı rivayet edilmektedir. Bugün bu camii, Cuma Camii olarak bilinir ve ilçenin yaşlıları tarafından Cumhuriyet döneminde bugünkü hâline getirildiği anlatılır. Yine Sultan IV. Mehmed tarafından yaptırılan Avcı Sultan Mehmet Camii'nin de 1943 depreminde yıkılmış, 1956 yılında eski temellerin üzerine yeni bir camii inşa edilmiştir. Yazar, yukarıda Bülbül Hatun tarafından bir cami yaptırıldığını söylemiştir; ancak bu bölümde bu camiden bahsetmemiştir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Bülbül Hatun Camii de, depremde yıkılmış ve sonraki yıllarda aynı temeller üzerine yeniden inşa edilmiştir.

Ve cümle yedi tekye-gâh-ı ehl-i tarîk vardır. Cümleden Hazret-i Seyyid Ahmed-i Kebîr Tekyesi, ma'mûr u âbâdan, nazar-gâh-ı ehl-i irfân ve mihmân-gâh-ı ehl-i dilân ve karâr-gâh-ı dervîşân-ı zîşân yerdîr. Âyende vü

⁵ Mihrap kelimesi namaz kılınan yer anlamında kullanılmıştır.

reventeye ni'meti mebzûl evkâf-ı azîmdir. (Toplam yedi tane tarikat erenlerinin tekkesi vardır. Bunların içinde Hz. Seyyid Ahmed-i Kebîr Tekkesi şanlı dervişlerin ve gönül ehillerinin misafir olabilecekleri biçimde imar edilmiştir. Buradan gelip geçenlere -misafirlere, yolculara- ikramda bulunulan büyük bir evkaftır.)

Yazar, şehirde üç bin yirmi adet kiremitli, içlerinde sular akan bağlı-bahçeli büyük saraylar ve halka ait evler olduğunu söylemektedir. Bu ifadelerden, Ladik'in nüfusunun azımsanamayacak ölçüde fazla olduğunu tahmin etmek zor değildir. Yazarın "saray" olarak nitelendirdiği yerler kanaatimizce küçük, bahçeli evlerdir.

Çelebi'nin sözünü ettiği Seyyid Ahmed-i Kebîr Tekkesi'nde yolcuların, dervişlerin ve tekkeyi ziyarete gelenlerin ağırlandırmalarını sağlayacak bir biçimde oluşturulan evkaf, Osmanlı Devleti'nin toplumsal yapısı hakkında bir fikir vermesi açısından da ayrıca önem taşımaktadır.

Evliya Çelebi'nin ismen belirtmediği önemli başka türbeler de vardır. Selçuklular döneminde yapıldığı tahmin edilen Dikilitaş Türbesi, Selçuklu kumandanlarından Sunullah Paşa adına yaptırılan Sunullah Paşa Türbesi, Karaabdal Köyü'nde bulunan Karaabdal Türbesi ve Hamit Köyü'nde bulunan Gülabdal Türbesi bunlardan bazılarıdır. Karaabdal ve Gülabdal'ın, Seyyid Ahmed-i Kebîr'in kardeşi olduğuna dair rivayetler de mevcuttur.

Ve iki hammâmdır. Çarsû içre Eski hammâmın âb u hevâsı ve binâsı latîf hammâm-ı rûşenâdır. Ve Yeni Câmii Mahallesi'ndeki Yeni hammâm dahi pâk ve latîf, dellakleri nazîf hammâm-ı dil-küşâdır. Ve cümle yedi hânı vardır. Evvelâ Kapan hanı, Halîm Beğ hanı ve Emîr Hüseyinoğlu hanı.

Burada belirtilen iki hamam bugün faaliyette değildir. Depremde yıkılan bu hamamlardan birisi restore edilmiş olup kullanılmamaktadır. Diğerinin ise kalıntıları mevcuttur. Hanlar ise depremde yıkılmıştır.

....Ve cümle dört yüz dükkândır.

O dönemde Ladik'te dört yüz adet dükkan olması, ilçedeki ticari faaliyetlerin oldukça gelişmiş olduğu fikrini vermektedir.

3.2. Ladik'te Eğitim

Ve mahsûs dârü't-tedrîsi yokdur. Ammâ her câmi'de gûn-â-gûn mübâhese-i ulûm olur, ders-i âmları vardır. Ve on sekiz yerde dârü't-ta'lim-i mekteb-i sibyan-ı ebced-hânı vardır. Ve hâlâ iki yerde imâret-i it'âmı vardır. (Özel bir okul yoktur. Ancak her camide hoca vardır ve buralarda ilmi konular konuşulur. On sekiz adet, yeni okumaya başlayan çocukların eğitimi gördüğü yer vardır. İki tane de imaret⁶ vardır.)

Bu sözlerden, eğitim-öğretim faaliyetlerinin genellikle camilerde, cami görevlileri tarafından yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Camiler, sadece bir ibadet yeri değil, aynı zamanda bir ilim ve kültür yuvası olarak da faaliyet göstermektedir.

⁶ İmaret, yoksul insanlara yiyecek dağıtılmak üzere kurulmuş hayır evidir.

Okumaya yeni başlayanlar için mekteb-i sıbyan-ı ebced denilen okullar vardır. On sekiz adet mekteb-i sıbyan-ı ebced olması da ilçede eğitim ve öğretimin çok ileri safhalarda olmasa da özellikle bugünkü temel eğitim kavramıyla mukayese edebileceğimiz bir eğitim faaliyetini görmek mümkündür.

19. yüzyılda Ladik'te 118 öğrencinin eğitim gördüğü ve dört öğretmenin görev yaptığı bir rüşdiye mektebinin bulunduğu dair kayıtlar mevcuttur. Yine eğitim öğretim faaliyetinin yürütüldüğü pek çok medrese vardır.⁷

Ladik, son yıllarda önemli bir eğitim merkezi olma yolunda önemli bir mesafe almıştır. İlçe merkezinde 1 anaokulu, 6 ilköğretim okulu, 5 lise bulunmaktadır. Bu liselerden biri olan Anadolu Öğretmen Lisesi'nde, ilçe dışından gelen pek çok öğrenci yatılı olarak kalmaktadır.⁸

3.3. Doğal Güzellikleri

3.3.1. Mesire Yerleri

Evvelâ şehir içinden cereyân eden Ballıkaya suyunun başı bir mesîregâhdır. Şehrin cânib-i kible tarafındadır. Ve bir mesîregâh dahi şehrin cânib-i kiblesi tarafındadır. Ve bir mesîre-gâh dahi şehrin taraf-ı şarkisinde Firenk Gözü demek ile meşhûr-ı âfâk bir uyûn-ı berrâk bir nehr-i revândır. Hüseyin Paşa bu uyûn-ı câriye üzre bir teferrüc-gâh için bir kasr-ı Havernak edüp cemî'i ehl-i dilân-ı âlüfte ve âşüftegân anda zevk ü safâ edüp bu uyûndan üç taş çıkaramazlar. Mâh-ı temmûzda tâ bu mertebe bürûdet üzre aynü'l-hayât-misâl bir aynü'l-zülâldir. Ballısu ve Firenk pınarı şehrin içinden cereyân edüp niçe sarâyı ve hân ve hammâm ve cevâmi'leri ve niçe yüz hadîka-i ravza-i rıdvân misli bağçeleri rey edüp şehir içinde niçe âsiyâb-ı dakikleri deverân etdürüp Ladik Gölü'ne rîzân olur ve bir teferrüc-gâh dahi Akpınarbaşı'ndadır. Âb-ı hayâtdan nişân verir bir mâ-i bâriddir. Lâkin şehre gelmeyüp şehir hâricinde bağçeler ve mezâri'âtları saky eder.

Evliya Çelebi'nin şehrin güney tarafında yer aldığını söylediği Ballıkaya suyu ile şehrin doğusunda bulunduğunu ifade ettiği Firenk Gözü adıyla bilinen derenin çevresi öncelikli mesire yerleri olarak gösterilir. Yazar, Hüseyin Paşa'nın Firenk Gözü deresinin kenarına büyük bir köşk yaptırdığını söylese de, bu köşkün bugün nerede olduğu bilinmemektedir. Ayrıca, yazara göre bu dereler şehrin içinden geçmekte, pek çok değirmene su kaynağı olmakta ve son olarak da Ladik Gölü'ne dökülmektedir. Ladik şehrinin içinden geçen bu tür bir dere bugün bulunmamaktadır. Eğer yazarın sözünü ettiği dereler, bugün şehrin dışında olan küçük dereler değilse, muhtemelen zamanla kurumuştur. Evliya Çelebi, Akpınarbaşı denilen yerde de, suyu buz gibi olan bir derenin etrafının eğlence yeri olarak kullanıldığını ve bu derenin şehrin dışındaki bahçeleri suladığını belirtir.

⁷ www.ladik.bel.tr

⁸ www.ladik.meb.gov.tr

3.1.2. Hamamayağı Kaplıcası

....Bu Lâdik'e bir buçuk sâ'at ba'îd garb tarafında Hillaz nâm bir karyedir. Bir püšte-i âlî üzre vâkı' olmuş bağçeli ve bir câmi'li ma'mûr karye-i müselmândır. Altında bir nehr-i sagîre cereyân edip niçe âsiyâb-ı dakîkler cereyân etdirir. Ba'dehû Kızılıрмаğ'a munsab olur. Zira Ladik'in dağları ardında vâki' olmağıla Ladik Buhayresine karışmaz. Bu nehrin kenarında Hillaz ılıcası vardır. Kiraz mevsiminde cem'i nevâhîlerden araba araba ve esb ve biğâl ve humâr-süvâr niçe bin âdem gelüp bu germâbda çimüip cerebden ve barasdan biemrillah şifâ bulur. Bu ılıcanın ayağı nehr-i Hillaz'e munsab olup Kızılnehre rîzân olur.

Evliya Çelebi, Ladik'in batı tarafında bir buçuk saat uzaklıkta yüce bir tepe kenarında kurulmuş olan Hillaz adlı Müslüman köyü bulunduğunu söylemektedir. Yazara göre bu köyün yanından küçük bir nehir geçmekte ve bu nehir pek çok değirmene güç kaynağı olduktan sonra Kızılıрмаğ'a karışmaktadır. Nehrin kenarında Hillaz ılıcası vardır. Yazın çevre köylerden pek çok insan bu ılıcaya gelerek yıkanmakta ve baras (vücutta lekelerin çıktığı bir hastalık) ve ceres (uyuz) gibi hastalıklardan kurtulmaktadır. Çelebi'ye göre, bu ılıcadan akan sular Hillaz nehrine karışarak Kızılıрмаğ'a ulaşmaktadır.

Evliya Çelebi'nin üzerinde durduğu ve bugün halk arasında da aynı isimle anılan Hillaz, Hamamayağı Köyü'dür. Hamamayağı'nda küçük bir tepenin kenarında bulunan kaplıca bugün son derece modern bir sistemle çalışmaktadır. Ayrıca kenarında da güzel bir piknik ve eğlence alanı oluşturulmuştur. Evliya Çelebi'nin Hillaz nehri olarak söz ettiği dere, Hillaz'ın yaklaşık olarak 3 km uzağında Ladik-Havza ilçe sınırındaki Teberoğlu Köyü'nden Tersakan Çayı'na; Tersakan Çayı da Amasya şehir merkezine yakın bir yerde Yeşilirmak'a dökülmektedir. Bu sebeple Evliya Çelebi'nin derenin Kızılıрмаğ'a döküldüğü şeklinde verdiği bilgi yanlıştır. Ancak o günün şartlarında yapılabilecek bu tür hatalar hoş görülmemelidir.

3.1.3. Ladik Gölü

Şehr-i Ladik'in cânib-i şarkisinde nümâyân bir buhayre-i azîmdir. Bir günde devr olunur buhayre-i âb-ı hayâtıdır. On bir gûne mâhîleri var kim her birin lezzeti ve hâssa ve haysiyetle ve eşkâl-i reng-i gûn-â-gûniyle medh eylesek tatvîl-i kelâm olur. Amma cümle mâhîlerinden turna balığı Mâ'ide-i Mûsâ'dan lezîz bir mâhî-i lezîz ü mukavvîdir.... Ve bu Ladik'in cenûbunda Amasiyye sekiz sâ'atdır. (Ladik şehrinin doğusunda büyük bir göldür. Çevresi bir günde dolaşılabilen bu göl, insana hayat veren bir özelliكتedir. Her birinin ayrı bir lezzeti olan on bir türlü balık vardır. Bu balıklardan biri olan turna balığı Hz. Musa'nın sofrasındaki yiyeceklerden daha lezzetlidir. Ladik'in güneyinde Amasya sekiz saattir.)

Ladik ilçe merkezinin takriben 10 km doğusunda yer alan Ladik Gölü, Evliya Çelebi'nin Ladik'te en beğendiği yerlerden birisidir. Ladik Gölü, günümüzde yüzen adacıklarıyla da meşhurdur. Evliya Çelebi'nin Ladik ziyaretinde, günümüzde sayısı bir hayli azalan turna balığından yediği ve turna balığının lezzetini unutamadığı aşikardır. Yazarın sözünü ettiği on bir adet balık türünün hangileri olduğunu bilmek mümkün

değildir. Ancak gölde bugün bol miktarda bulunan tatlı su levreği, sazan, tahta balığı ve Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği balık türlerinden olabilir.

Ladik Gölü çevresinde birbirinden güzel pek çok kuş çeşidini de görmek mümkündür. Yazar, Ladik'e gelmeden önce Ladik Gölü yakınında bulunan Hamitköy'e uğramış ve buradan “*çemenzâr-ı murg-zâr/kuşların bol olduğu bahçeler*” olarak söz etmiştir. Son dönemlerde yörede yapılan araştırmalarda küçük sumru, ak kanatlı sumru, karabaş martı, kızkuşu, uzunbacak, yeşil düdükçün, yeşilbaş, leylek, kara leylek, gri balıkçıl, erguvani balıkçıl, alaca balıkçıl, küçük ak balıkçıl, gece balıkçılı gibi pek çok kuş türü tespit edilmiştir.⁹

3.4. Ladik Halkı

A'yânı akmişe-i fâhire ve semmûr kürk giyer. Beğleri ve paşaları ve iki yüzden mütecâviz menâsıb-ı âlî zabt etmiş Kudât efendileri ve meşâyih-i izâmları ve sulehâ-yı ümmetden halûk ü halîm ü selîm âdemleri vardır..... Vasatu'l-hâl olanları tüccâr ve ehl-i hirefdir. Çuka ferâce ve kontuş giyüp gûn-â-gûn akça ve gökçe ve pâkça esbâb giyerler. Zenâneleri katîfe çakşır üzre burka' dutunup sivri dîbâ arakçîn zîbâ giyüp mü'eddebâne refât ederek hammâmdan ve ziyâretlerden gayrı bir cânibe gitmek ihtimâlleri yokdur. Gâyet mü'eddebe ve sâliha ve affe havâtînleri vardır. (Şehrin ileri gelenleri yünden yapılmış kumaşlar ve samur kürkleri giyerler. Beyleri ve paşaları iki yüzden fazla olup, yüce makamlarda bulunan Kutâd efendileri, yüce şeyhleri ve ümmetin salihlerinden başka iyi ve yumuşak huylu insanları vardır. Orta tabaka, tüccar ve meslek ehlidir. Yün ferace, akça, gökçe ve pakça elbiseler giyerler. Kadınları kadife elbise üzerinde yaşmaklı bir şekilde örtülerinin altında takke giyerler ve edepli bir şekilde yürürler; onların hamamdan ve ziyaretlerden başka gidebilecekleri bir yer yoktur. Gayet terbiyeli, salih ve namuslu kadınlardır.)

Evliya Çelebi'nin Ladik'te yaşayan insanların ahvalinden son derece memnun olduğu anlaşılmaktadır. İki yüzden fazla bey ve paşa olması, yüce şeyhlerin ve salih insanların bulunması o dönemde şehrin toplumsal yapısı ve toplum hayatının canlılığını gösterir. Bu kadar ilim ve kültür sahibi insanların içinde bulunan Ladik halkının da onlardan etkilenmesi ve yazarın ifadesiyle halûk, halîm ve selîm olması da gayet doğaldır.

3.5. Ladik'in Meşhur Yiyecekleri

....evvelâ gök sulu emrûdu ol kadar âbdâr ve hoş-hârdır kim Malatyye ve Acem diyarının Tesuy ve Ordubâr ve Hoy ve Merend şehirlerinde olmaz. Ve Karaman emrûdu dahi hem-çünân meşhûr-ı âfâkdır. Ve gûn-â-gûn âbdâr kirazı cihân-ârâdır. Ve memecik memâlik-i Âl-i Osmân'da Sabanca somunundan sonra Lâdik şehrinin memecik ekmeği rub'-ı meskûnda pembe-misâl ve beyâz ve hâs olması sebebiyle meşhûr-ı âfâkdır. Ancak yaylağ ve şitâsı ziyâde olmağıla üzümü ve kavunu ve karpuzu

⁹ U. Özemesi, S. Özemesi, “Ladik Gölü (Samsun): Bir 'Önemli Kus Alanı' Adayı”, *Ornithological Journal of Turkey*, 1998.

ve inciri ve zeytünü ve narı olmaz. Ancak memdûh-ı cihân-ârâ Akdağ balı nâmıyla mevsûf bir gûne asel-i musaffâsı var kim edîm-i arzda ne Girid balına benzer ve Adana balına benzer, ne Sıgla balına benzer, müşk-i anber-i hâm râyihalı sun'-ı Hudâ bir aseldir kim niçe bin kutu ile İslâmbol a'yânına hedâyâ gider.Karye-i otuz, bu buhayre kenârındadır. Bi-emrillah bu karyede olan kaymak bir diyârda yoktur. Küleğinin içinden keçi oğlağı, kaymağı üzerine bassa teyesün nâhunları kışata-yı beyâza te'sîr etmez ve kaymağın bıçağıle keserler, sakız gibi çiğnenir bir gûne lezîz ve kudretten mümessek râyiha-i tayyibesi vardır. Bu kaymağın misli meğer Erzurum hâkinde Bingöl yaylası kaymağı ola.

Evliya Çelebi, Ladik'te kendisine ikram edilen yiyeceklerden en beğendiklerine Seyahatnâmesi'nde yer vermiştir. Öncelikle sulu armuttan, Akdağ Yaylası çevresinde üretilen saf baldan söz eder; bu balın benzerinin olmadığını ve İstanbul'da yaşayan devlet ricaline hediye olarak da gönderildiğini söyler. Günümüzde Ladik'te hem armut, hem de bal o dönemde olduğu kadar olmasa da yine meşhurdur. Özellikle yaz mevsiminde, çevre ilçelerden getirilen çok sayıda arı kovanını görmek mümkündür.

Evliya Çelebi'nin Ladik'te aklında kalan yiyeceklerden biri de memecik adı verilen ekmektir. Bugün yörede unutulmaya yüz tutmuş bu ekmek türü, unun içine süzme yoğurt, tuz ve su katılarak yapılır. Sac üzerinde pişirilen memecik, eritilmiş tereyağı ile yağlanarak servis yapılır.¹⁰

Yazarın, Seyahatnâme'de belirttiği yiyeceklerden sonuncusu kaymaktır. Yazarın anlattığına göre kaymak, Ladik Gölü kenarında bulunan otuz köyde yapılmaktadır. Çok sert olan bu kaymağı ancak bıçakla kesmek mümkündür ve sakız gibi çiğnenerek yenmektedir. Yazar, bu kaymağın benzerinin sadece Bingöl Yaylası'nda yapıldığını söyler.

3.6. Ziyaret Yerleri

Evsaf-ı Ziyaret-gâh-ı Ladik: Ziyaret-i eş-Şeyh Seyyid Ahmed-i Kebîr, tekye-i âlîsinde medfûndur. Eş-Şeyh-i Ekber'den irşâd olup (ba'dehû Şeyh-i Ekber yerine halîfe olmuştur) ulu sultândır. Hâlâ ziyâret-gâh-ı hâs u âmdır. Hâlâ ikisi de Eski Câmî'de medfûndur. Ve Eski Câmî'i sene 852'de anlar binâ etmiştir kim (Orhan Gâzi ulemâsı ve meşâyihindendir) ve kal'a altında eş-şeyh Yâvedûd Sultân ve Kova mahallesinden yukarı ziyâret-i Hıdırlık ve huccâc istikbâline çıkdıkları mahalde Ziyâret-i Balı Dede ve merhûm Gâzî Tayyar Mustafa Paşa (r.a.) bir kubbe-i ser-büend içinde medfûndur. Bu şehirde bundan gayrı rasâs-ı hâss-ı nîlgûn ile mestûr olmuş merkad-i pür-envâr yoktur.

Evliya Çelebi, Seyyid Ahmed-i Kebîr Türbesi, Yâvedûd Sultan Tekkesi, Hıdırlık, Balı Dede Tekkesi ve Gazi Tayyar Paşa Türbesi gibi ziyaret edilebilecek tekke ve türbelerden de söz eder. Bunların en meşhuru ve Çelebi'nin en fazla üzerinde durduğu Seyyid Ahmed-i Kebîr'in medfun bulunduğu türbedir. Evliya Çelebi, Seyyid Ahmed-i Kebîr'in, şeyhiyle birlikte 852/1448-49 tarihinde inşa ettikleri Eski Cami'de medfun olduğunu söylemektedir. Seyyid Ahmed-i Kebîr'in türbesi bir mezarlık içindedir. Evliya

¹⁰ Komisyon, **Geçmişten Günümüze Kültür Değerleriyle Samsun**, Samsun Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, Samsun, s. 178.

Çelebi'nin sözünü ettiği cami, muhtemelen depremde yıkılmıştır. Şu an bu türbede 7 adet sanduka vardır. Ayrıca Evliya Çelebi, ikisinin de Orhan Gazi'nin alimlerinden ve şeyhlerinden olduğunu söylemektedir. Oysa Orhan Gazi bu tarihten çok önce yaşamıştır. Bu tarih II. Murad'ın tahttaki son yıllarına denk gelmektedir. Dolayısıyla burada bir çelişki vardır. Şunu belirmeliyiz ki, Seyyid Ahmed-i Kebîr'in ne zaman yaşadığına dair kesin bilgi mevcut değildir. Eldeki bilgilerden çoğu burada olduğu gibi birbiriyle çelişmektedir. Kanaatimizce, ne zaman yaşadığı kesin olan olarak bilinemeyen Seyyid Ahmed- Kebîr Er-Rufâî'nin, Rufâî tarikatının kurucusu Seyyid Ahmed Er-Rufâî ile karıştırılmaktadır. Çünkü tarikatın kurucu olan Seyyid Ahmed-i Kebîr, 578 (M. 1182)'de vafat etmiştir. Ladik'te medfun olan Seyyid Ahmed Er-Rufâî'nin hayatıyla ilgili bilgileri veren Sadi Bayram'ın ele aldığı Elvan Çelebi, İbn Battuta, Mustafa Ali gibi bazı yazarlara ait eserlerde ortak bir noktada buluşulamamıştır. Ancak onların verdiği bilgilerden Seyyid Ahmed Er-Rufâî'nin 14. yüzyılda yaşadığını çıkarmak mümkündür. Bayram'ın ifadelerine göre 1182'de vefat eden Seyyid Ahmed Er-Rufâî ile karıştırılmaması için ona Küçük (Kûçek) Seyyid Ahmed Er-Rufâî denmiştir.¹¹ Küçük (Kûçek) Seyyid Ahmed Er-Rufâî'nin, tarikatın aynı isimdeki kurucusunun torunu olabileceği tahmin edilmektedir.

Seyyid Ahmed Er-Rufâî'nin türbesi, günümüzde de ilçeden ve ilçe dışından gelen pek çok kişiyi ziyaretgâhı konumundadır. Bir hastalığa düçar olan, çocuğu olmayan, yeni evlenen pek çok kişi, bu büyük velînin türbesine gelerek dua etmektedir. Yörede, Seydahmet ve Kebire isimlerinin de oldukça yaygın olarak kullanıldığını söylemek mümkündür.

SONUÇ

Evliya Çelebi Seyahatnâme'sinde; bugün Samsun sınırları dahilinde olan ilçelerden, hakkında en geniş bilgi verilen yer Ladik'tir. Camilerin bir ilim ve kültür merkezi haline geldiği, misafirlerin ve yoksul kişilerin ilçede bulunan iki tane imarette karınlarını doyurabildikleri, dört yüz dükkanda ticari faaliyetlerin yapıldığı, hamamların ve yazarın saray olarak nitelendirdiği küçük bahçeli evlerin sayısız olduğu bir Ladik; Seyahatnâme'de anlatıldığı üzere 17. yüzyılda önemli bir yerleşim merkezi durumundadır.

Aradan geçen uzun yıllar sonucunda Ladik'te hayatın her alanında önemli değişiklikler olmuştur. 19. yüzyılda kaleme alınan Kâmûsü'l-A'lâm adlı eserin Ladik'le ilgili maddesinde, ilçenin nüfusunun 42.415 olduğu yazılıdır.¹² Bugün ilçenin toplam nüfusu 21.997'dir.¹³ Ladik'in nüfusunun, geçen uzun yılların ardından oldukça azaldığı görülmektedir. Yine aynı eserde iki cami, iki medrese, bir kütüphane, bir rüşdiye mektebi (ortaokul), bir zaviyesi olduğu söylenmektedir.¹⁴ Günümüzde bu sayılarda önemli sayılabilecek derecede artış vardır. Bu olumlu gelişmenin yanı sıra Ladik'in tarihî ve kültürel dokusu 1943 yılında meydana gelen ve yaklaşık olarak 2000 kişinin hayatını kaybettiği depremde büyük hasar görmüş, neredeyse yok olmuştur. Bu tarihten sonra Ladik yeniden inşa edilmeye başlanmıştır; ancak giderek büyüyen ekonomik sorunlar ilçenin büyük kentlere göç vermesine neden olmuştur. Son yıllarda ilçede düzenlenen (Akdağ Yayla

¹¹ Küçük Seyyid Ahmed-i Kebîr Er-Rufâî ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Sadi Bayram, "Lâdik ve Seyyid Ahmed-i Kebîr Er-Rufâî Hazretleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S.74, İstanbul 1991, s. 139-156.

¹² Şemseddin Sami, *Kâmûsü'l-A'lâm*, Kaşgar Neşriyat, Ankara 1996, s. 3963.

¹³ İlçenin nüfusuyla ilgili bilgiler www.ladik.bel.tr sitesinden alınmıştır.

¹⁴ *age.*, s. 3963.

Şenlikleri vb.) çeşitli etkinliklerle, ilçenin eski cazibesine yeniden kavuşturulması amaçlanmaktadır.

KAYNAKÇA

BARYAM Sadı, “Lâdik ve Seyyid Ahmed-i Kebir Er-Rufâi Hazretleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S.74, İstanbul 1991, s. 139-156.

Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat Köşkü, Numara: 3004 (344-346 arasındaki varaklar).

KURŞUN Z. ve KAHRAMAN S. Ali ve DAĞLI Y., **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi**, C. 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

Komisyon, **Samsun 2000**, (Hızl.: Samsun Valiliği), Kültür Ofset, Ankara 1999.

Komisyon, **Atatürk'ün Şehri -Atatürk's Province- Samsun 2004**, (Hızl.: Samsun Valiliği), Samsun 2004.

ULUÇAY M. Çağatay, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1985.

ÖZESMİ U., ve ÖZESMİ S., “Ladik Gölü (Samsun): Bir 'Önemli Kus Alanı' Adayı”, **Ornithological Journal of Turkey**, 1998.

Komisyon, **Geçmişten Günümüze Kültür Değerleriyle Samsun**, Samsun Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, Samsun, s. 178.

<http://www.ladik.bel.tr>

Şemseddin Sami, **Kâmûsü'l-A'lâm**, Kaşgar Neşriyat, Ankara 1996.